

Kerimcan'ın "Bireyleşme" Yolculuğu Bağlamında *Devlet Ana* Romanında Arketipler

Özlem Fedai*

Öz

Jung psikolojisinde "bireyleşme" tek, homojen bir varlık olmayı, kişinin kendisini tamamlamasını ifade eder. "Kendini gerçekleştirme" denen bu serüven, ben-merkezli ya da bireyci olmak, kolektif sorumluluklarına karşıt davranmak anlamına gelmez. Tersine bu kavram, toplumla ilişki içerisindeki bireyin ona karşı görevlerini de yerine getirerek kendi kimliğini oluşturmasıdır. Yani "bireyleşme", bireyin yaptığı tercihlerle kendi varoluşunu tamamlaması anlamına gelir.

Bu çalışmada Kemal Tahir'in *Devlet Ana* romanının kahramanlarından Kerimcan'ın, "bireyleşme" yolculuğu üzerinde durulmuştur. Kerimcan'ın tercihleri neticesinde ulaştığı bireyleşme süreci, Jung'un "bireyleşme yolculuğu" üzerine yaptığı çalışmalarından hareketle ele alınmıştır. Çalışmada Jung'un "aşama/ben" arketipi başta olmak üzere işaret ettiği arketipler üzerinde durulmuş; böylece 13. yy Osmanlı toplumunda kolektif zorunlulukların bireyleşme yolculuğu üzerinde oldukça etkili olduğu ancak bireyin kendini gerçekleştirmesine engel olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bireyleşme, Kerimcan, Devlet Ana, arketipler.

The Archetypes in the Novel *Devlet Ana* within the Context of Kerimcan's Journey of Individuation

Abstract

In the psychology of Jung, the concept of individuation refers to being a homogenous entity, the self-completion of the individuals'. This adventure called as "self-realization" is not equivalent to being self-centered, individualistic or acting opposite to the collective responsibilities. Rather, this concept means to the creation of the individuals' own identities, by also fulfilling their duties towards the society. In other words, individuation refers to the formation of individuals' their existence by their own choices.

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir/Türkiye, ozlem.fedai@gmail.com

In this study, the individuation journey of the main character in Kemal Tahir's novel *Devlet Ana* is examined. The individuation journey of Kerimcan that was shaped through his own choices is under debate by focusing on the Jung's works about 'the journey of individuation'. The archetypes that was pointed by Jung, especially 'The Self' archetype is also examined. Therefore, this study concludes that although collective obligations in the Ottoman society of the 13th century had a great influence on the process of individuation, these obligations never hindered the individuals in their self-realization.

Keywords: Individuation, Kerimcan, Devlet Ana, archetypes.

1. Ana Hatlarıyla Kolektif Bilinçaltı ve Arketipler

Modern psikolojide bir ekol kabul edilen Carl G. Jung, insan psişesi** üzerine yaptığı dünyaca ünlü çalışmalarıyla tanınır. 1913 yılından itibaren özellikle “cinsellik” ve “din” hususlarında anlayamadığı hocası Freud ile yollarını ayırmış ve kendi yolunu çizmiştir. “Analitik psikoloji”nin kurucusu ve bu terimi ilk kullanan bilim adamı kabul edilmesinin¹ dışında, insanın içsel yolculuğu, yani bireyleşme süreci ve arketipler üzerine de yoğun olarak kafa yormasıyla dikkat çekmiştir.

Bilinç kavramı, felsefe ve psikoloji açısından önemi tartışılmaz bir kavramdır. İnsanın kendi içindeki ve dışındaki dünyaya dair bilgi, algı ve sezgilerini içeren bu kavram, aslında bir ‘farkında oluş’a işaret eder. Bu sebeple ‘bilinçli insan’ aynı zamanda kendi içindeki ve dışındaki dünyanın farkına varmış, karar ve tercihlerinde ikisi arasında bir denge yakalamış insandır. Zihnin kendi içeriklerinin farkında olma hâlini içere bu kavram, felsefede ise genel olarak, “Öznenin kendi üzerine dönüp, kendisini kendi düşüncesiyle kavraması, kendine bir nesne olarak dışardan bakması durumu”² şeklinde tanımlanır.

Jung’a göre, insan psişesini (zihni, kişiliği), bilinç ve bilinçdışı olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Ona göre “benliğe” ulaşmanın bir başka deyişle “kendini gerçekleştirme”nin yolu bilinç ve bilinç dışımızın katmanlarını anlayıp onlarla uyum içinde olmaktan geçer.

Jung psikolojisinde “bireyleşme” tek, homojen bir varlık olmayı, kişinin kendisi olmasını ifade eder. Bireyleşmenin nihaî amacı, insanoğlunu bir bütün, eksiksiz hale getirmektir. Bireyleşme demek, “kendine gelme” veya “kişiliğini bulma” demektir ki Jung, “en içimizdeki nihai ve hiçbir şeyle karıştırılmaz eşsizliğimizi kucaklayan bu sürecin maliyetinin *izolasyon ve yalnızlık* olduğuna işaret eder³.

Bu noktada bireyleşme (individuation) ile bireysellik (individualism)in karıştırılmaması gerekir ki, bireysel olmak, ben (ego) merkezli olmak, yani bencil davranmak anlamlarına gelmez. Bireyleşmek, en içimizdeki, nihai ve hiçbir şeyle karıştırılmaz eşsizliğimizi kucakladığı kadar, kişinin ‘kendi’ olması anlamını da içermektedir. Kastedilen, bireyin toplumun ona dayattığı ortak (kolektif) zorunluluklarına (sorumluluklarına) zıt şekilde davranarak kazandığı sözde bireyleşme değil bütünle ilişki içinde kendi doğasının gerçekleştirilmesidir⁴

** Jung ekolünde kişiliğin tümü “psişe” olarak adlandırılır. Latince kökenli olan sözcük “ruh” anlamına gelse de günümüzde daha çok “zihin” sözcüğünü karşılamaktadır.

1 Doç. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu, 2013: 17(2013), “C. G. Jung’un Tanrı Anlayışı” *Toplum Bilimleri Dergisi*, nr. 7 (14), Temmuz – Aralık 2013, s. 17.

2 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İst., 2005, s. 50)

3 Jolande Jacobi, *Carl Gustav Jung Psikolojisi*, (çev. Mehmet Arap), İstanbul, İlhan Yay., 2002, s. 144.

4 Jolande Jacobi, a. g. e., s. 144-145

Bilinçdışını da “kişisel bilinçdışı” ve “kolektif bilinçdışı” olarak yine iki katmanda inceleyen Jung’a göre doğrudan algılanabilir “dış katman” “bilinç”i; bastırılmış kişisel yaşantıların depolandığı “orta katman”, “kişisel bilinçdışı”-nı; bireyin kişisel yaşantısının dışında, ruhun derinliklerinde ve insanlığın bütününde ortak olduğu varsayılan” iç katman da *ortak/kolektif bilinçdışı* (bilinçaltı) oluşturur.

Kolektif (ortak) bilinçaltı, aynı zamanda, insanları “ortak ruhsal temelde” birleştirir. Bu bilinçdışı, “kişisel bilinçdışının aksine, kişisel bir kazanım değildir. Her zihin tek başına görünse de, onu diğer zihin yapılarından ayırt etmek imkânsızdır, çünkü tüm zihinlerin ortak bir temeli veya oluşum süreci vardır. Ortak/kolektif bilinçdışının bir özelliği de, bireysel davranıştan gücünü alan kişisel bilinçdışının aksine, kökeninin kalıtıma dayanmasıdır⁵. Bu bilinçaltının unsurları, bütünüyle insanlığın tecrübesi olup nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bundan çıkarılacak sonuç ise; psişenin (zihnin) sadece bireyle sınırlı olmayıp ortak bir doğanın da parçası olduğudur.

Kemal Tahir’in *Devlet Ana*⁶ romanı da ortak (kolektif) bilinçaltının, ferdin bireyleşme macerası üzerindeki etkisini anlatması açısından dikkat çekici bir romandır. Aşağıda bu romandan hareketle, Osmanlı beyliğinin Bizanslılara karşı varoluş mücadelesi vererek “olgunlaşım” “devlet” e “dönüşme” sürecine paralel olarak bireysel bir kendini gerçekleştirme (bireyleşme) yolculuğu üzerinde de durulmuştur. Bu yolculuk, kurgusal kişi Kerimcan’ın, çıktığı “olgunlaşım” “yolculuk”u neticesinde arzu ettiği benliğe “dönüş”ü (tasavvufî manada “kemale” ermesi) yani bireyleşerek kendi tercih ve arzularını seçme yolculuğudur.

İncelemede ortak bilinçaltının ürünü olan arketiplerden hareket edilmiş; bireyin (ve 13. yy Osmanlı toplumunun) kişiliğini bulma macerası üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Arketipler, ortak bilinçaltının rüyalar aracılığıyla bilince gönderdiği sembollerle yüklü mesaj ve eğilimlerdir. Jung, bu imge ve eğilimlere “ilk örnek” anlamında ‘arketip’ adını verir.

Arketipler, yaşamın içinde görebildiğimiz yahut tasarlayabildiğimiz hemen her şeye ilişkin unsurlardır. Öyle ki arketipler, bir bütün olarak ele alındığında, Jung için “insan psişesinin gizil kalmış potansiyellerinin toplamını, Tanrı, insanoğlu ve kozmos arasındaki derin ilişki hakkında atalardan kalma engin bilgi hazinesini temsil ederler”⁷ diyen Jolande Jacobi, onların çeşitliliğini ve etkisini ise “Arketipler tıpkı bir kraliyet ailesini veya soyağacını oluşturanlar gibi, kendi

5 E. A. Bennet, *Jung Aslında Ne Dedi?*, (çev. Işıl Çobanlı), İstanbul, Say Yayınları, 2006, s. 70.

6 Kemal Tahir, *Devlet Ana*, (I. b., Ankara, Bilgi Yay., 1971, 775 s.). Yararlanılan baskı, Tekin Yayınları, 1993, 610 s.

7 Jacobi a. g. e., s. 73

ezeli biçimlerini kaybetmeden, adeta çocuklar ve torunlar meydana getirebilirler⁸ şeklinde açıklar. Başlıca arketipler, "Aşama/ben", "anne", "gölge", "yaşlı bilge kişi", "anima", "animus", "ağaç", "mağara", "su" vb.dir.

Bu çalışmada üzerinde duracağımız *Devlet Ana* romanında özellikle "aşama/ben", "anne", "yaşlı bilge kişi", "mağara", "canavar" gibi arketipler dikkat çeker.

2. Aşama/Ben Arketipi ve Diğer Arketipler Eşliğinde Kerimcan'ın Bireyleşme Macerası

2. 1. Aşama/Ben Arketipi

Michael Palmer, aslında "kendini gerçekleştirme görevi, her birey tarafından farklı derecelerde başarılsa da, bu süreç tüm insanlığın kendisini adamasını gerektiren bir görevdir"⁹ der. Demek oluyor ki kişi kendini sadece kendisine karşı sorumlu gibi kabul edip topluma karşı zorunlulukları yerine getirmeksizin davranışında "ben merkezli" yani "bencil" olmakta, bu toplumsal koşullara da sırt çevirmeyerek kendi tercihlerini yapıp gerçekte olduğu yere kendi özüne / içine döndüğünde, kendini gerçekleştirebilmektedir.

Jung'un "Yolculuk- Olgunlaşma/Aşama-Dönüş" şeklinde üç evreden oluştuğunu; J. Campbell'in ise "Ayrılma (Yola çıkış)- Erginlenme- Dönüş"¹⁰ şeklinde özetlediği "aşama/ben" arketipinde birey/kahraman, bazen şartların zorlamasıyla bazen de sorumlulukları ve zorunlulukları gereği bulunduğu yerden ayrılarak bilinmeyen bir yere gider. Bu, Jung'un tabiriyle "yolculuk", Campbell'in tabiriyle "ayrılma" aşamasıdır. Burada zorlu sınavlara maruz kalan birey, bunları başarıyla geçtikten sonra ikinci evreye yani "olgunlaşma" evresine geçer. Bundan sonraki evre ise, çeşitli ödüllere kavuşacağı "dönüş" evresidir. Bireyin olgunlaşma adına çıktığı bu "yolculuk", dış dünyasında olabileceği gibi iç dünyasında da gerçekleşebilir.

Tasavvuf terminolojisine göre bu olgunlaşma, kişinin yedi mertebeden geçmesiyle mümkün olur. Yani bireyin ilk mertebe olan "nefs-i emmare"den son mertebe nefs-i kemâle'ye geçme sürecidir¹¹. Bu durum Jung'a göre, bireyin, kişisel bilinçaltının yönlendirdiği kişisel yaşantısını bırakıp ("ayrılma"), kolektif (ortak) bilinçaltının itkisiyle hareket eder hâle gelmesi şeklinde ifade edilir ki, bu aşama onun "erginlenme" (olgunlaşma/kemâle erme) sürecidir.

Elbette tasavvuftaki yolculuğun amacı ve varılacak menzil, Campbell'in ve Jung'un sözünü ettiği menzilden farklıdır. Tasavvufa göre, bireyin kat edeceği yol

8 Jacobi, a. g. e., s. 63.

9 Akt. Cihad Kısa, *Carl Gustav Jung'da Din ve 91. Bireyleşme Süreci*, İlahiyat Vakfı Yay., İzmir, 2005, s. 91.

10 Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, İstanbul, Kabalcı Yay., 2010 s. 42.

11 Bu konuda bakılabilir: Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002, s. 271.

“seyr u sülûk”, yani manevî yolculuktur. Bu yolculukta “çile çeken” birey, kendi nefsiyle mücadele eder ve sonunda nefsini bilip tanıyarak Rabbine ulaşır. Yani nefs-i emmareden, nefs-i kâmile makamına varabilmek için iç dünyasında zorlu bir var olma mücadelesi yaşar. Kişi, aydınlanabilmek ve insan-ı kâmil olabilmek için yedi mertebeden geçmelidir. “Nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mûtmainne, nefs-i râziye ve nefs-i merdiyye ve son olarak perdelerin tamamen kalktığı, zulmetin kalmadığı nefs-i kâmile mertebesine ulaşır”¹². Bu manevi yolculuğa tek başına çıkan kişi (salik), cüz’i iradesinin farkına varır. Salik, Rabbine “teslim olarak” bireyleşme yolunda kemâle erer. Tasavvuftaki salikin bireyleşme (kemalât) yolculuğu bu noktada Jung ve Campbell’in işaret ettikleri “bireyleşme” yolculuğundan farklıdır. Onların işaret ettikleri yolculuk, manevî bir yolculuk olmadığı gibi, bu yolculukta nefsi ile mücadele etme yani “Allah’a teslim olma” durumundan ziyade “kimliğini arama”, maddî engelleri (tehlikeleri, mücadele edilecek güçleri, kişileri) aşarak “birey” olma durumu söz konusudur.

Ancak tasavvuf terminolojisi ile Jung’un görüşlerindeki “bireyleşme” anlayışının ortak noktası olmadığı da söylenemez. Jung, bireyleşmeyi yani “kendiliği”, temel arketip, bütün arketiplerin kusursuz örneği olarak düşünür. Bu şekilde bütün arketipler “kendiliğin” arketipleridirler. Jung’un terminolojisinde “kendilik” (bireyleşme), Tanrı tasavvurundan daha kapsayıcı bir kavramdır, Tanrı’nın her insanda mevcut olan derûnî tasavvurudur. “Kendilik... bir Tanrı tasavvurudur veya en azından biri diğerinden ayrılamaz.” (...) Tanrı tasavvuru gibi kendilik de her bireyde tıpkı bilinçdışı bir tasavvur gibi mevcuttur. Jung, Tanrı tasavvurunu “kendiliğin” içerisinde konumlandırır. Jung’un mesajı, “içerideki Tanrı’nın” keşfedilmesidir¹³. İşte Jung’un Tanrı ve kendilik kavramına bakışında “içerideki Tanrının keşfedilmesi” meselesi, tasavvufta nefsini bilmek için seyr u sülûğa doğru yol alma isteğindeki kişinin durumuna işaret eder. O kişi, Rabbini bilmek için nefsini bilmek için “çile çeker” ve merbeler geçer.

Devlet Ana’da yazar biri bireysel diğeri toplumsal kader arayışı şeklinde gelişen paralel iki çizgi hâlindeki olay örgüsüne yer vermiştir. Bir yandan, Ahîlik teşkilatında bir molla olan Kerimcan’ın (Kerim Çelebi), öldürülen ağabeyi Demircan’ın intikamını almak için yaşadığı “dönüşüm” ve bireyleşme macerasını anlatırken; diğer yandan Osmanlı’nın Bizans’a karşı verdiği mücadele neticesinde bir uç beyliği olmaktan çıkıp “bağımsız” bir devlet olma serüvenini anlatmıştır. Bu noktada Kerimcan’ın, kendi kişiliğini bulma, bireyleşme (individuation) “yolculuk”u, aynı zamanda Osmanlı’nın da geniş şümüllü, “kerim” bir devlet olma yolculuğu anlamına gelerek Kerim’in adında aynı mücadele bütünleştirilmiştir. Romanlarında gördüğümüz kadarıyla Osmanlı’yı henüz kuruluş aşama-

12 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İst., 2002, s. 271.

13 Doç. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu, “C. G. Jung’un Tanrı Anlayışı”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, nr. 7 (14), Temmuz-Aralık 2013, s. 19.

sında bile, töre ve kurumlarıyla "Ulu, yüce" bir devlet olarak kabul eden Kemal Tahir, "adlandırma" tekniğinden yararlanarak varoluş yolculuğundan, mizaç özelliklerinden ve tercihlerinden hareketle Kerim'e, "bilge, ulu, ilim sahibi, yüce kişi" anlamındaki bu adı vermiştir. Öldürülen ağabeyi "Demircan" ise, savaşçılığa yatkın, kılıcı, bilek gücünü seçmiştir. İki kardeşin yaradılış özelliklerine göre bu şekilde terbiye almaları Türk töresinde sık rastlanılan bir durumdur.

Ertuğrul, Osman ve Orhan Gazi gibi tarihin başrol biçtiği bir kişi olmamakla birlikte Kerim Çelebi, *Devlet Ana* romanı için oldukça önemli bir figürdür. Kerimcan'ın "dönüşümü" ve Osmanlı beyliğinin devlete dönüşümü iç içe verilirken bireysel ve toplumsal idealin nasıl kaynaştığına dikkat çekilir. Bu durum da aslında Kemal Tahir'in roman anlayışı ile örtüşür. "*Gerçekçi romanın biricik gerçeği insan dramıdır*. Romanda insan dramı, tek insanın yalnız bir yönünü de anlatsa, güçlüğü derecesinde, gelmiş gelecek insan zümrelerini, sonunda da insanlığı aydınlatıp zenginleştirir"¹⁴ diyen Kemal Tahir, *Devlet Ana*'da da, diğer bütün romanlarında yaptığı gibi tarihsel ve sosyal dramlar içinde bireysel dram ve serüvenleri eriterek kolektif veya kişisel tecrübeleri yansıtmıştır.

Romanda Kerimcan, tam da Jung'un işaret ettiği gibi çıktığı tehlikelerle dolu "arayış" yolculuğunda önce kolektif şuurun gereğini yaptıktan sonra "olgunlaşarak" bireyleşen ve kendi tercihini yapıp "özüne dönen" bir figür hâline gelmiş yani bir "dönüşüm" yaşamıştır. Bu açıdan *Devlet Ana* romanı, ortak/kolektif bilinçaltının unsurları olan arketipler açısından dikkat çeken bir romandır. Romanda gerek ferdin "tamlığa ulaşma, kimliğini inşa etme" yolculuğunda gerekse beyliğin kurumlarıyla "devlet" olma şuuruna erişmesinde arketiplerin etkisi oldukça fazladır.

"Kendilik" arketipi de diyebileceğimiz aşama/ben arketipi, bireyin kendi 'ben'inin değerlerinden geçici olarak uzaklaşıp toplumsal değerlere karşı ferdi sorumluluklarını fark etmesi ve onları yerine getirmesini öngörür. Töre ve geleneklerin bireye dayattığı kurallar, bireyin kendi "ben"inden uzaklaşarak uymak zorunda kaldığı bu "kolektif" sorumluluklardır.

Devlet Ana romanının başında Kerim Çelebi adıyla karşımıza çıkan Kerim, bir Ahîdir. Tercihini, "kalem"den yana kullanmış ağabeyi Demircan gibi savaşçı olmayı yani "kılıç"ı tercih etmemiştir. O, aslında bir "Çelebi"dir, ancak annesi onu intikam için zorla bir savaşçı (alp) yapmış "Çelebi" denmesini yasaklamış ve herkese "Kerim Can" dedirtmiştir (s. 163).

Demircan'ın aksine ve annesi Bâcıyân-ı Rum'un lideri Bacıbey'in hilâfına inadına okumaya meraklıdır. *Devlet Ana* romanında şartlar onu bir dönüşüm yaşamaya ağabeyi Demircan'ın intikamını almak için gözü pek bir savaşçı olmaya zorlayacaktır. Öldürülen ağabeyi Demircan ile karakter bakımından olan zıtlığı; savaşçı × molla, kılıç × kalem, coşku × sakinlik esasına dayanır.

14 Kemal Tahir, *Notlar* (Sanat-Edebiyat), (haz Cengiz Yazoğlu), cilt 2, Bağlam Yay., İst.,1989, s. 127.

Kerimcan (Çelebi) üzerinden romanda kılıç-kalem çatışması dikkat çekerken, bir mesaj olarak da beyliğin sadece “kılıç” gücüyle “devlet” olamayacağı yansıtılmıştır. Böylece ferdin, benliğini diğer yarısıyla tamamlaması ve kimliğini böylece inşa etmesi gibi beylik de hem kılıç hem kalem ile “devlet”e dönüşmüş olacaktır. Romanda Kerim’in, kalem gücünden kılıca yönelişi de esere ustaca yansıtılmıştır. Annesi Bacıbey’in, kardeşi Demircan’ın intikamını alması için yaptığı baskılar ve kırbaç zoruyla üzerindeki molla kıyafetini çıkaran Kerim Çelebi, savaşçı kıyafetini giyer. Artık, Kerim Çelebi, Kerim Can adını alır. Kerimcan, Karacahisar tekfurunun baskılarından kaçıp Osmanlı beyliğine sığınan Mavro ile kardeşleri Demircan ve Liya’nın intikamını almak için silah eğitimi de alırlar.

Kerimcan’ın romanda geçirdiği “bireyleşme (individuation) macerasının ilk aşaması “ayrılma/yolculuk”tur.

2.1.1. Ayrılma/Yolculuk

Türk kültürüne has edebî eserlerde kahramanların “yolculuk”u iki türlü gerçekleşir. Her iki türdeki yolculukta da birey, sadece dış tehlikelerle değil kendi nefsiyle de çetin bir mücadeleye girer. Sonunda hem fiziksel hem de ruhsal bir olgunluğa ulaşır. (Tasavvuf terminolojisiyle “kemâlê” erer.)

J. Campbell’in, “karanlıklar ülkesine doğru” olduğunu söyleyip “tehlikeli” olduğuna işaret ettiği¹⁵ bu yolculuklar, içsel olabildiği gibi mekân değiştirme şeklinde dışsal da olabilir. İslamiyet sonrası Türk toplumunda tasavvufun etkisiyle Allah’ı aramak, onun varlığında yok olmak, gönül olgunluğuna ulaşmak, topluma sevgi, hoşgörü, barış mesajları vererek zorluklara karşı dayanışma gücü aşlamak adına iç dünyaya yapılan yolculuklar, bireyin olgunlaşma yolculuğudur.

Romanın başında aldığı ilim ve terbiye ile “kendini gerçekleştirme” (kemalât) yolculuğuna çıkmış olan Kerim Çelebi, “Molla” olmayı tercih etmiştir. Türk töresinde aynı ailedeki iki kardeşten birinin ilmi, (“kalem”i, mollalığı), diğerinin savaşçılığı, (“kılıç”ı, alplığı) seçmesi ve o yolda bir terbiyeden geçmesi mutad bir durumdur. Hem kılıca hem kaleme vâkıf olan tip ise “alp eren”dir¹⁶.

“Alp” tipinin karakter yapısında kahramanlık, cihangirlik ideali gibi yüce duyguların mevcudiyetinin yanında açları doyurmak, çıplak olanı giydirmek, fakir halkı zengin kılmak gibi sosyal yapıyı yakından ilgilendiren, toplumu daima iri ve diri tutan dinî, ahlâkî erdemler; (...)Eren/veli tipinde; cihâd-ı ekber denilen titiz ve sürekliliği olan bir gönül terbiyesinde, nefsi tanıma, sıkı bir mücâdeleyle onun merhâlelerini aşma, bütün varlığı, dolayısıyla da insanlığı sevip, birliği ve

15 J. Campbell, a. g. e., s. 113.

16 Bu konuda bkz. Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar- Tip Tahlilleri*, cilt 3, İstanbul, Dergâh Yayınları.

barışı tesis etme, bununla da görünen âlemin ötesinde görünmeyen ebedî bir âlemlle münasebet kurma inancı ve özlemi vardır"¹⁷.

Romanda yazarın "adlandırma" tekniğini kullanarak, Osmanlı'nın "kerim devlet" anlayışıyla da özdeşleştirdiği Kerim, ağabeyi Demircan'ın ölümüyle değişmek zorunda bırakılmıştır.

Pearson, bireyin kişiliğini bulma sürecinde "geçtiği sınavlar yolunu, kahramanın varoluşunu daha anlamlı kılmak için kendisini büyük bir değere adanması olarak kabul eder"¹⁸.

Kendini adadığı yoldan geçici olarak uzaklaşan, -annesinin zorlamasıyla olsa da- büyük bir değere- beyliğin ve ağabeyinin intikamını almaya adanmış Kerimcan, kolektif bilincin istediği gibi bir savaşçı/ alp olarak savaşçı kıyafetlerini giymek zorunda kalır ve zorlu bir yola çıkarılır:

"Kerim, yanağının kanamasına aldırmadan Demircan'ın eski savaşçı urbalarını giydi, silâhları kuşandı. (...) Ölse de bir başkası olarak yaşamaya başlasa, bundan daha çok değişmezdi. (...) Üstüne biraz bol gelen savaşçı giyimleri, sanki camdandı, çiplaklığını örtmüyordu. İnsanların önüne cüppesiz nasıl çıkılacağını kıvrınarak düşündü." (Devlet Ana, s.126)

Kerim'in "-Olmaz ana... Hiç olmaz! Ayaklarını öpeyim ah Bacıbey! Emek verdim bunca yıl... Şeyh Edebâli yanına alacak beni... (...) "öl" de öleyim! Kesme yolumu!" (s.126) demesine karşılık, onu dinlemeyen annesinin kuşandırdığı kılıç, onu "alp"lığa evriltir.

Aslında bu durum da onun "kendini bulma" yolunda verdiği ilk sınavdır, diğer sınav ise "canavar" (Bizanslılar)ı öldürmek olacaktır. Böylece hem ağabeyi Demircan'ın intikamını alacak ve hem de Osmanlı'nın Bizans karşısında galibiyet kazanarak beylikten "devlet" aşamasına geçmesine hizmet etmiş olacaktır.

2.1.2. Olgunlaşma

Romana göre, önceleri Şeyh Edebali'nin izinden gidip ruhsal olgunluğa ve tamlığa ulaşmak isteyen Kerim "Çelebi", Allah'a ulaşma adına bir içsel yolculuk yapıp "derinleşme" yaşar. Kolektif bilincin, kendi (bireysel) bilinci üzerinde kurduğu tahakkümden dolayı bu yolculuktan geçici bir süre uzaklaşıp arzu etmese de "alp"lık görevini üstlenmek zorunda kalır. Bu görevi de başarıyla yerine getiren Kerim, bir "olgunlaşma" yaşamış; sonra artık kendini gerçekleştiren, kendi öz değerleri için yaşayan bir birey olmaya yani "dönüşüm"e hazır hâle gelmiştir.

17 Rıfat Araz, «Eski Türk Destanlarında ve Türk Şiirinde Öne Çıkan Tipler», *Bizim Külliye*, sayı 27, Mart- Nisan- Mayıs 2006, ss. 33-34.

18 Carol S. Pearson, *İçimizdeki Kahraman*, (çev. Semra Ayanbaşı), İstanbul, Akaşa Yayınları, 2003, s. 46.

Edgar F. Edinger, *Ego and Archetype* adlı eserinde bireyleşme sürecinin ilk ve ikinci devrelerini, ego ve kendilik arasındaki diyalektik ilişki açısından şöyle sıralar:

- 1- *Ego'nun Kendilikle özdeşliği.*
- 2- *Ego'nun Kendilikten uzaklaşması.*
- 3- *Ego'nun Kendilikle tekrar birleşmesi.*

Bu şemaya göre ego, yaşamın ilk yarısında ego, Kendilikten kademeli olarak ayrılmakta, yaşamın ikinci yarısında ise her ikisi tekrar birleşmektedir¹⁹.

Edinger'in vurguladıklarından hareketle Kerimcan'ın "benlik" bulma müca- delesi daha kolay yorumlanabilir. Zira şemaya göre yaşamın ilk yarısında ego, kendilikten kademeli olarak ayrılmakta, yaşamın ikinci yarısında ise her ikisi tek- rar birleşmektedir.

Romanda Kerimcan (Çelebi), yaşamının ilk yarısında, kolektif bilincin ve annesinin yönlendirmesiyle "kendilik"inden istemeden ayrılmış, yaşamının diğer kısmında ise tekrar ona "dönmüş"tür. Kerim, ağabeyinin intikamını almak için zorla çıkarıldığı "yolculuk"ta, Mavro ile tehlikeler atlatıp bataklıkta yaptıkları takipten sonra Şövalye Gladyüs ve Uranha'yı öldürmeyi başarmış böylece ondan bekleneni yerine getirip "olgunlaşmış"tır.

Aslında Şeyh Edebali'nin rehberlik ettiği Osman Bey de Bacıbey'in yönlendirdiği Kerimcan gibi sınır komşuları olan Bizans'a karşı verdiği büyük mücade- le ile olgunlaşır ve devlet kurucusu olur.

2.1.3. Dönüş

Devlet Ana, bir yandan da, bireyin kişisel bilinçaltının ve tercihlerinin kolek- tif bilinçaltının zorlamalarının üstünde olduğunu ortaya koyar. Eser aynı zamanda türlü tehlikeli maceralardan geçerek kemâle eren (erginleşen/olgunlaşan) bireyin, ondan beklenen görevleri yerine getirip (tasavvufi anlamda çilesini doldurduktan sonra) yeniden doğup kendi özüne "dönüş" yaşayacağını ve kendi iradesini kul- lanır hâle geleceğini yansıtır.

Öldürülen ablasının intikamı için kendisiyle birlikte hareket eden Mavro'yla, Benito'nun yaşadığı "mağara"ya gelen Kerim, mağarada, soyulan kervanların ve kendi beyliğinden çalınmış tüm değerli eşya mallarını görür. Bu mallar arasında dünyada nadir olan on kadar yazma kitap da vardır. Geceleri kara elbiselerle soy- gun yapan esrareniz adamın Benito olduğunu anlayan Kerim, Keşiş Benito'yu da -suça iştirak ettiği için öldürür.

19 Bkz. Edgar F. Edinger, *Ego and Archetype: Individuation and the Religious Function of the Psyche*, C. G. Jung Foundation Books, 1992, 318 p. ve Cihad Kısa, *Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci*, İlahiyat Vakfı Yay., İzmir, 2005, s. 100.

Kerimcan'ı "Alp"lıktan "Molla/Veli" olmaya tekrar döndüren ise şey ise, ağabeyi ve beyliğin intikamını alıp "canavar Bizanslılar"ı öldürdükten sonra onların yeraltındaki "mağara"sındaki bir sandıkta benliğinin "veli" olmayı arzulayan tarafına hitap eden çok değerli on yazma kitabı bulması olmuştur. Keşiş Benito'nun mağarasında bulduğu yazmalar, ona aslında ne olduğunu, ne olmak/yapmak için yaratıldığını gösteren "ayna"lardır.

Aşağıda "Mağara Arketipi" başlığı altında değinileceği üzere bu karanlık mağarada, zihni (psişesi) ile yüzleşerek bir aydınlanma yaşayan Kerim, kolektif şuurun baskısı ile üstlenmek zorunda bırakıldığı sorumlulukları yüzünden terk ettiği kendi "ben"ine kavuşur. Artık kendinin gerçekleştirmiş, her ne olursa olsun tercihlerinden ve kişiliğinden ödün vermeyen bir birey hâline "dönüş"müştür. Alp Kerimcan'ın egosu, yukarıda Edgar F. Edinger'in dile getirdiği gibi geçici olarak ayrıldığı "kendi"liğine tekrar "dönmüş" ve "olmak istediği kendi" ile birleşmiştir.

3. *Devlet Ana*'da Diğer Arketipler

3.1. "Yüce Birey"/ Yaşlı Bilge Arketipi

René Girard, *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat* adlı eserinde, düşlerini (hedeflerini) yönlendiren, onlarda hedef nesneye yönelik arzuyu uyandıran bir dolayımlayıcı (médiateur) olduğunu ifade eder. Arzunun öykünmecî doğası "üçgen arzu" modeliyle ifade edilir. Yani, özne (roman kişisi), arzu ettiği hedefe (nesne) ulaşmak için bir yönlendiriciye (arzu dolayımlayıcısı) ihtiyaç duyar²⁰.

Jung'un "yaşlı bilge" dediği bu arketip, içsel yolculuğuna çıkmış bireye yardımcı olan bir yol gösterici, rehberdir. Yaşlı bilge arketipi, bireyleşme sürecindeki kişiye öğütler verir, âdeta yoluna ışık tutar. Kişinin ruhsal yetersizliğini telafi eden "kişileştirilmiş düşünce", yani "üst bilgi"dir. Jung'a göre bu arketip önemlidir. Çünkü "düşüncelerin yoğunlaşarak ürettikleri üst bilgi, bilincin ürettiğinden çok daha üstün ve sihirli²¹ bir özelliğe sahiptir.

Romanda, Şeyh Edebalı, Osman Bey için yol gösteren, ışık veren, ulaşılmak istenen arzuya yönlendiren bir "yaşlı bilge" arketipi örneğidir. Osman Bey'in devletin kurucusu olarak "bey"lik kılıcını kuşanmasını Edebalı sağlar. Onun beyliği kabullenmesinde (kendini gerçekleştirmesinde) rehberi, yol göstericisi, yardımcısı Şeyh Edebalı'dır.

Romanda Kemal Tahir, "*Osman Bey, (...) Şeyhle yalnız konuşmak istemişti. Niyeti ilerde kullanacağı önemli bir yardımcının halk üzerindeki büyük etkisini zedelemeyen...*" (s. 177) diye başlayan uzun bir cümle ardından Osman Bey ile Şeyh Edebalı'nın konuşmalarına yer vermiş ve Osman Bey için "önemli bir

20 Girard Réne, *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat (Edebi Yapıda Ben ve Öteki)*, İstanbul, Metis Yayınları, 2001. s.10.

21 C. G. Jung, *Dört Arketip*, (çev. Zehra Aksu Yılmaz), 3.b., Metis Yay., İst., 2009, s. 85-88.

yardımcı” olarak işaret ettiği Edebali ile Ahilerin, ona nasıl destek olduğuna değinmiştir. Osman Bey de Edebali’ye; “*Aldığın haberleri, ulaştır hiç gecikmeden... Ahilerin bizi arkalasin! “Gerekirse para veririz” dedin! Sağ ol! Gelir isterim, aldığımı öderim! Yüreğimizdekini söyledik! Doğruda bizi arkala! Yanılırsak yakamıza yapış!..*” (s. 178-179) diyerek hem yardım dileğini hem de Beyliği Bizans hududuna taşıma konusunda yanılması hâlinde hesap vermekten çekinmeyeceğini ifade eder. Böylece, 13. yy Osmanlı toplumunda Ahilerin ve Şeyh Edebali’nin, beylik için maddi ve manevi destek sağlamaktaki rolleri vurgulanmış olur.

Kerimcan için ise rehber (arzu dolayımlayıcısı) durumunda olan figür, Bacıyân-ı Rum’un lideri annesi Bacıbey’dir. Romanda “Devlet Hatun” da denen Bacıbey (s. 110), herkesin akıl aldığı güçlü ve otoriter kişiliği dışında, “gerçeği görebilme yeteneği, bireysel olmayan bir algılamayla Jung’un “gören gözlerin arkasındaki göz”²² dediği “yaşlı bilge” arketipini oluşturur.

Bacıbey savaşıyla, Şeyh Edebali de erenliği ve gönül olgunluğu ile topluma değerler aşıl原因an iki “yaşlı bilge” arketipi örneğidir. Aslında her ikisi de toplumun “kolektif” bilinçaltının sembolüdür. Bu kolektif bilinçaltı, “töre”ye de denk düşer. Töreye göre birey, hangi arzu ve hedeflere sahip olursa olsun “töre”nin önceliklerini, kendi ideallerinden üstün tutmalıdır. Zira “*Kolektif bilinçdışı, aynı zamanda, insanları “ortak ruhsal temelde” birleştiren doğal bir kökendir.*”²³

Yaşlı bilge (ulu kişi) arketipi olarak Bacıbey, kolektif bilinçaltının sesi olarak kişiyi, kendi arzuları ve ideali için değil toplumun (ortak/kolektif bilinçdışı) beklentileri için savaşmaya zorlar.

3.2. “Anne” Arketipi

Çocuklardaki nevrozun nedenini öncelikle annede arayan Jung, anne arketipi ve kompleksi üzerinde özel olarak durmuştur. Anne arketipi, hem olumlu hem de olumsuz özelliklere sahiptir. Onun “bakıp büyüten, besleyen iyiliği, arzu dolu duygusallığı ve yeraltına özgü karanlığı”, aydınlık ve karanlığı aynı anda temsil ettiğini gösterir²⁴.

Anne arketipi, “kişisel” ve “kolektif” olmak üzere ikiye ayrılır. Kişinin bireyleşme macerası açısından olumlu ve olumsuz özellikleri birlikte barındıran bir arketiptir. Birey için “aydınlık” ve “karanlığı” aynı anda temsil eder.

22 Jung, Carl Gustav, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, (çev. İris Kantemir), 3.b., İstanbul, Can Yay., 2008 s. 55.

23 Ayşe İpek Gökeri, *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1979, s. 8.

24 Jung, *Dört Arketip*, s. 22-23.

Devlet Ana'da Bacıbey, aynı zamanda mitolojide, efsane ve destanlarda hem şefkati hem de "cadı" lığı ile anılan "anne" arketipini de karşılar. Bacıbey, hem doğuran, besleyen büyüten özellikleriyle bir "kişisel anne" arketipi hem de savaşçılığı, koruyuculuğu, Bacıyan-ı Rum'un (Anadolu Bacıları) lideri olması, Anadolu'nun Türkleşip Müslümanlaşması ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşu için verdiği büyük mücadele sebebiyle mitik özellikler taşıyan bir "kolektif anne"dir. Oğullarından Demircan'da, Türklerdeki "alp" tipinin özelliklerini yani "gökyüzüne ve mekâna sahip olma arzusunu, kahramanlık ve cihangirlik ideali"ni, yani dışta genişleme arzusunu, Kerimcan'da ise, içte açılma, genişleme, yükselme idealini görmek mümkündür²⁵.

3.2.1. Kişisel Anne

Kişisel anne son derece olumlu özellikler sergilese de düşlerde onu cadı, canavar ya da benzeri olumsuz figürlerle özdeşleştiren çocuğun durumu, kişisel anneye arketipik özellikler yansıttığını gösterir²⁶.

Devlet Ana romanında Bacıbey'in (Devlet Hatun), "Kerim" ve "Demir" adlarındaki çocukları Osmanlı beyliğinde ilim ve bilek gücünün paralel şekilde ilerlediğine inanan yazarın bu konudaki düşüncelerini yansıtmaktadır. Devlet Hatun onlara bilek ve yürek gücüyle babasızlığı hissettirmemiştir.

Bacıbey, "Kişisel Anne" arketipi olarak Kerimcan üzerinde olumlu ve olumsuz özellikleri birlikte barındırır. Buyurgan, kontrolcü, yönlendiren tavırlarıyla Kerimcan üzerinde bâriz bir tahakküm kurar. Bu yönüyle onun kendini gerçekleştirme mücadelesinde "olumsuz" bir etki gücüne sahiptir. Kerimcan'ın kimlik arama mücadelesinde ve tercihlerinde birinci derecede etkili olan kişidir.

"-Yapamam ah anacım gelemem savaşçılığın üstesinden... Gücüm yetmez kılıca benim." (*Devlet Ana*, s. 126) diyerek annesine tercihinin "kılıç" değil kalem olduğunu ifade etmeye çalışan Kerimcan'a:

"-Soyun Kerimcan! Ya silahlanacaksın er gibi... Ya da burdan ölin çıkacak! Soyun! Soyun dedim!" (*Devlet Ana*, s. 126-127)

Güçlü iradesi ile kocası öldükten sonra, biri savaşçı, diğeri molla olan iki oğlunu tek başına yetiştiren Bacıbey, küçük oğlunu kamçılayarak mollalıktan savaşçılığa döndürmüş, fakat eserin sonunda Benito'nun mağarasından aldığı kıymetli yazmalarla tekrar "eve dönen" Kerimcan, otoriteyi annesinden teslim almıştır. Demircan'ın intikamını alan, Bilecik Hisarının fethinde yiğit bir alp olarak savaşan Kerimcan'ı, artık bir savaşçı olarak görmek isteyen Bacıbey, onun Molla kıyafetlerini ateşte yakmak ister. Kerimcan dinlemeyince tekrar kırbacı eline alır,

25 Araz, a. g. m., ss.32-38.

26 C. G. Jung, *Dört Arketip*, s. 22-23.

Oysa Kerimcan bu kez kırbacı annesinin elinden almış ve sert kükreyişiyle, artık kişiliğini tamamlamış bir birey olarak annesinin karşısına durmuş, ona istediklerini yaptırmıştır:

“*Geri bas! Geri dedim! (...) Yumuşa Bacıbey! Yumuşa ki bi şey hasıl olabilirsin! Yumuşamadın mı yumuşatırım seni... Babam rahmetli gibi... Kırbacı iki kez şaklattı. Hadi bakalım aşevine! Bir eksik görmeliyim ki sofrada, ben size sormalıyım!*” (Devlet Ana, s. 610).

3.2.2. Kolektif Anne

Kolektif anne, kaynağını mitolojiden alan ve Jung’un ‘arketip’ modeliyle psikanalize kazandırılan ‘evrensel anne miti’nin bir uzantısıdır. Bu sebeple simgesel, olağanüstü özellikleri mevcuttur. ‘Kötü’ ve ‘iyi’ ahlâkı bütünleştiren ‘kolektif anne’ modelleri olduğu gibi, farklı bir ikon ya da cisim olarak simgeleşmiş anne figürleri de söylenceler halinde günümüze kadar gelir.

Romanlarında toplumsal dramlar içinde bireysel dramları ele alan ve tezler ortaya koyan Kemal Tahir, “kolektif anne”nin toplum için taşıdığı manayı biliyor olsa gerektir. Zira *Notlar*’ında, “*Hemen bütün milletlerin dillerindeki Anayurt deyimi ile vatani, güzel, güçlü kuvvetli bir kadın hâlinde resmetmek boşuna mı?*”²⁷ diyen yazarın, bu romanda Bacıyan-ı Rum’un lideri Bacıbey’i birleştirici, bütünleştirici özellikleriyle Osmanlı’nın devlet hâline dönüşmesinde büyük katkıları olan “kolektif anne” arketipi olarak kurgulaması doğaldır.

Bacıbey, adında bile “erkek ve “dişi”yi birleştiren, gücü, şefkati ve iradeyi bünyesinde toplayan bir kadındır. Beylik içinde de cesurluğu ve bütünleştirici vasıflarıyla, sadece kendi oğullarının değil tüm beyliğin savaşçı kadın ve erkeklerinin anası olarak “kolektif” bir özellik sergiler:

“*Rum bacılardan başkan seçildi seçileli, “Bacıbey” diye çağrılan Devlet Hatun, uzun boylu, geniş gövdesiyle sanki Söğüt’ü depreme vererek geliyordu. (...) Ok atmakta, mızrak savurmakta, kılıç tutmakta, binicilikte değme savaşçılardan geri kalmaz, hele korkmazlıkta çoğunu yaya bırakırdı. Kocası Rüstem Pelvan’ın, İnegöl toprağına yapılan bir akında ölmesinden bu yana, büsbütün sertleşmiş, Ertuğrul Bey’den başkasını dinlemez olmuştur*” (Devlet Ana, s. 110).

Bacıbey, oğlu Kerim’i törenin gücüyle, bireysel yolculuğundan/ tercihlerinden zorla çıkarır ve kolektif yapının ondan beklediği sorumluluğu yüklenmesine neden olur:

“- *Bırakacaksın mollalığı bu geceden tezi yok! (...)Şunları giyeceksin! Ağanın kılıcını takacaksın omuzuna... (...) -Demircan’ın kahpe kanlısını da bulup tepeleyeceksin! (...) Mollalık geçti Kerim Çelebi değil bundan böyle senin adın.*

27 Kemal Tahir, *Notlar* (Sanat-Edebiyat), cilt 2, s. 136.

Kerim Can'sın bundan böyle... Hadi Kerimcan, çıkar şu pisleri üstünden!" (*Devlet Ana*, s. 125)

Annesine karşı koymaya çalışan Kerimcan:

"-Yapamam ah anacığım! Gelemem savaşçılığın üstesinden... Gücüm yetmez kılıca benim" (s. 126) sözleriyle "Ahî dervişliği" yolundan dönmek ve savaşçı olmak istemediğini dile getirir.

Kırbaç zoruyla oğlu Kerimcan'a molla kıyafetlerini çıkarttıran Bacıbey, onu, kolektif bilincin (törenin) yoluna sokar. Böylece romanın bir bölümüne ad olan "Kerimcan'ın Yolu"nu çizmiş; onu zorlu ve tehlikeli bir "yolculuk"a sevk etmiş olur.

Kerimcan ve beylik için hem bireysel hem de "kolektif" bir anne arketipini temsil eden Bacıbey, yukarıda ifade ettiğimiz gibi kahramanı ulaşmak istediği hedef için güdüleyen, bilgi ve görgüsüyle önder bir "yüce bilge arketipi"ni de anımsatır. Herhangi bir tarikat ehli olmasa da beyliği "ataerkil" düzenden "anaerkil"e dönüştüren kişidir.

Romanda Demircan'la öldürülen Liya'nın kardeşi Mavro dahi soydaşları olan Bizanslılar'ın zulmünden kaçıp Osmanlı'ya sığınırken, "Öldürürler bunlar beni... Kırbaçladılar sabaha kadar. Verme beni, Devlet Ana!.." diyerek Bacıbey'in kollarına atılmıştır. Mavro'nun Bacıbey'e "Devlet Ana" demesi, bir Bizanslının bile onu "kolektif anne" olarak görmesi yazarın bilinçaltını da yansıtmıştır. Çünkü Hristiyan Mavro'ya kucak açan Osmanlılar, roman boyunca ona sadece Doğu'nun Batı'dan farkını değil Osmanlı'nın "Kerim devlet" sitemini de gösterirler.

Osman Bey, annesi gibi olan Bacıbey'e, Bacıları toplayıp sahte bir yayla göçü düzenlemesini ister. (s. 425). Osman Bey ve adamları arkadan yetişecektir. Kadınların arasına kadın kıyafetleri giydirdiği erkek savaşçıları yerleştiren Devlet Ana, hisardaki askerlere oyalanmaları için altın saçmak süretiyle Bilecik Hisarının kolayca alınmasına katkı sağlamıştır. Böylece beyliğin "kolektif" annesi kurduğu hilelerle "anne" arketipinin karanlık tarafını sergilese de beyliğin fetih yamasına katkıda bulunarak "kolektif anne" özelliğini sergilemiştir.

3.3. "Canavar" Arketipi

Devlet Ana romanında, başlangıçtaki bireysel ideali farklı olsa da toplumsal bir ideal için yolculuğa çıkarılan, tehlikeli düşmanlarını yok ettikten ve beyliğin fetihler yapmasına hizmet ettikten sonra, ganimet olarak benliğinin "veli" olmak isteyen yanına seslenen 10 değerli yazmayı alarak evine "dönen" Kerimcan, nefsi anlamda da bir merhale kaydetmiş olur. O, "Veli" tipinden "alp" tipine geçmiş, sonra da âdeta "alp-eren"²⁸ olmuştur.

28 Rıfat Araz, "Eski Türk Destanlarında ve Türk Şiirinde Öne Çıkan Tipler", *Bizim Külliye*, sayı 27, Mart- Nisan- Mayıs 2006, ss. 32-38.

Kerimcan, Notüs Gladyüs ve Uranha'nın işbirlikçisi Keşiş Benito'nun mağarasına "canavarın ini" demekte ve buradaki canavarı öldürerek bir bakıma yiğitliğini ispatlama amacı taşımaktadır. Kerimcan'ın "canavar"la mücadelesi, aslında kişiliğini tamamlama sürecinin en önemli boyutudur. Eski Türklerde nasıl ki "kendini göstermeden" bir yiğide ad verilmezse, Kerimcan da romanda vahşilikleriyle "canavar"dan farksız olan Bizanslıları öldürerek annesine ve beyliğe, kendini kanıtlamıştır. Şeyh Edebalı'nın ağzından, vahşice insan öldürebilen Bizanslıların canavarlıkları, romanda; "*İşte bu sebepten Frenk adamı, say ki, kuduz canavardır. Kahpedir, kıyıcıdır, Allah'ı maldır, dini imam soymaktır. Irzı, namusu, utanması, acıması, sözü, yemini hiç yoktur. Bunalırsa insan eti yer*". (Devlet Ana, s. 177) cümleleriyle anlatılır.

Beylik için toplumsal, kendisi için ise bireysel bir mücadele vererek "canavar Bizanslılar"ı öldüren Kerimcan, "bireyleşme yolculuk"unda önemli bir mertebeyi atlatarak olgunlaşma sürecini de tamamlamış olur.

3.4. "Mağara" Arketipi

Jung'a göre "mağara", aslında yeniden doğuşun gerçekleştiği bilinçdışı merkezdir. "Mağara" arketipi, "doğum ve döllenme yeri" olarak ana rahmiyle de özdeşleştirilir²⁹ Mağarada karanlıkla ve aslında kendisiyle yüzleşen birey, büyük bir dönüşüm yaşayarak (kendini gerçekleştirerek) tamamlanır ve ölümsüzleşir³⁰. Ölümsüzlüğü elde etmek, mağaradaki canavarı yok etmek, ya da onun tarafından öldürülmeyi göze alıp mağaraya girme cesareti göstermektir.

Devlet Ana romanında "mağara" dikkat çeken bir arketiptir. Mağara, kişiliğini bulma yolunda mücadele edenler için bir "yüzleşme" yeri olduğu gibi Osmanlı'nın düşmanlarının da "ini" durumundadır. Soyguncu, sahte keşiş Benito, Osmanlı beyliğine sınır olan bir mağarada yaşar Müslüman Türklerin düşmanları olan Bizanslılarla işbirliği içinde olan bu adam, Ertuğrul Bey'in at bakıcısı (Kerimcan'ın ağabeyi) Demircan'ın Bizanslı Şövalye Notüs Gladyüs ve Uranha tarafından öldürülmesine yardım eder. Göç eden Türklerin kervanlarını soyup değerli mallarını çalarak "mağara"sında saklamaktadır. Bu sebeple Benito'nun mağarası, onun açısından, bir "saklanma, korunma ini"dir. Romanda bu "mağara":

"Keşiş Benito'nun, kasılarak, dünya nimetleriyle "değiştim" dediği mağara, çorak bir tepenin tam ortasındaydı. Geniş ağzı, uzaktan bakılınca, bu tepeyi, çenelerini çatırdatarak esneyen dişsiz bir devin dazlak kafasına benzetiyordu. Arkasını batağa vermişti. Yüzü batıya, Ertuğrul Bey'in uç topraklarına dönüktü. Önünden geçen yol, gökle yerin kavuştuğu çizgiye kadar, bükülmeden uzanıyordu. Ne ev vardı, ne ağaç, ne de ekili bir Karış yer..." (Devlet Ana, s. 63) cümleleriyle betimlenmiştir.

29 C. G. Jung, *Dört Arketip*, s. 21.

30 Jung, a.g.e., s. 66-68.

Tehlikeyi göze alarak Benito'nun mağarasına giren Kerimcan için ise bu "mağara", içinde bulunduğu kitaplarla yeniden "kendine, kimliğine dönüğü" bir "yeniden doğuş" yeridir:

"Kerim... Aman Kerim dur, eğlen" diye yalvaran Mavro'ya aldırmadan mağaraya girdi. (...) Medreseli olmanın verdiği korkmazlığı bu (...) Evet, Benito Keşişin barınağı burasıydı. (...) Tam çıkacakken yatağın ötesindeki sandıkları gördü. (...) Birinde çeşitli savaştığı giyimleri, silahlar, çevre tekfurlarına, Türkmenlere, çeşitli Moğol birliklerine ait işaretli oklar vardı. Öteki, kitap doluydu. (...) Kitapların çoğu Arapça, birkaçı da Türkçeydi. Bir yıl önce vurulan İstanbul Tebriz kervanını, bu soygunda çok değerli kitapların kaybolduğunu hatırladı." (*Devlet Ana*, s. 444-445)

1290'da bir uç beyliği olan Osmanlı'nın düşmanları, Demircan ve Liya'nın da katilleri olan sahte Bizans keşişi Benito ile Uranha'nın "karanlık mağarası", çaldıkları eşyaların da yer aldığı bir âdeta "kötülük yuvası"dır.

3.5. "Rüya" Arketipi

Jung için rüyalar oldukça değer taşır. Ona göre; "*düş(ler), ruhun en karanlık, en gizli köşelerine yerleşmiş dar kapılardır ve insanı kökensel uykusundan uyan-dırarak kendini fark etmesini sağlar*"lar³¹. Yukarıda ifade edildiği gibi arketipler, rüyalar yoluyla açığa çıkar. Çünkü kolektif bilinçdışı, rüyalar aracılığıyla bilince birtakım simgesel mesajlar gönderir³².

Jung, rüyaları, "büyük rüyalar" ve "küçük rüyalar" olarak ikiye ayırır. Kişinin kendisine has (öznel) düzeydeki rüyalar, "küçük rüyalar" dır ve kişiliğin belirli yönlerini temsil ederler. Oysa kolektif rüyalar, "büyük rüyalar"dır. Bu rüyalarda, bilinçdışından gelen semboller dünyasının anlamlandırılması, bütün insanlık için önem taşır³³.

Devlet Ana romanının "Dost Çelmesi" adlı bölümünde de, Jung'un "büyük rüyalar" diye tabir ettiği, tüm Osmanlı beyliğini ilgilendiren kolektif bir rüya söz konusudur.

Yunus Emre, Şeyh Edebalı'nın tekkesinde beyliğin geleceğiyle ilgili bir rüya görür. Yunus, Kerimcan'ın sevdiği Aslı'nın babası, silâh ustası Kaplan Çavuş'un evinde misafir olur ve ona rüyasını anlatır. Rüyasında Şeyh Edebalı'nın kucağın-dan bir ay doğduğunu, bu ayla, giderek büyüyen ve tüm dünyayı kaplayan bir ağaç fidanı gördüğünü dile getiren Yunus, aynı rüyayı Şeyh Edebalı'nın gördüğü-

31 Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, (çev. Engin Büyükinall), İstanbul, Say Yayınları, 2010, s. 55.

32 Carl Gustav Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, (çev. İris Kantemir), 3.b., İstanbul, Can Yayın-ları, 2008, s. 243.

33 Freida Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, İstanbul, Say Yay., 2011, s. 128.

nü de (*Devlet Ana*, s. 206- 207) ekleyerek Orhan Bey'in beyliğini muştular, gidip Edebali'den kızını tekrar istemesini salık verir:

“-(...) Şeyh Edebâli Efendimizin mübarek kucaklarından bir ay doğdu, parlıtısı karanlığı çalkadı çıktı, yükseldi, orak biçimindeyken dola dola sini değirmisine döndü. Dünyayı nura boğdu. (...) Baktım ki, sizin Osman Beyiniz de iki dizi üstünde sağ yanımdadır ve de tespihe girmiştir. Gökleri bezeyen ay, inip geldi, göğsüne yaslandı, gövdesine karıştı. “Aman nedir, ne hikmettir?” dememize kalmadı, ayın gömüldüğü yerde bir fidan belirdi, yeşerip büyüdü, göklere dal budak saldı. Toprağın, denizlerin yüzünü kapladı. Kaf dağlarının ve de Toros dağlarının ve de Atlas dağlarının ve Hosma dağlarının doruklarını gölgesine aldı. Fırat ırmağını, Dicle'yi, mübarek Nil'i, Frenk içindeki coşkun Tuna'yı kavradı. (...) nice nice anıtlı nice kentler geldi, hep bu ağacın altına sokuldu.” (*Devlet Ana*, s. 206-207)

Halil İnalıcık'ın, “*Ede-Bali'nin Hanedâna Tanrı'nın dünya egemenliği bağışladığı hakkında çok rastlanan rüya motifi ise, kuşkusuz sonraları eklenmiş bir hikâyedir*”³⁴ dediği bu motif, Tarık Buğra'nın *Osmancık* romanı da dahil olmak üzere birçok romanda işlenmiştir.

Jung'un deyişiyle bu “büyük rüya”daki gittikçe büyüyüp kök salmış “ağaç” da bir arketip sayılabilir ve evrenin büyümesini, çoğalmasını, (üretici ve yenileştirici süreçlerini) ifade eden; bitmez tükenmez hayat olarak yorumlanabilir. Rüyada görülen bu ağaç, Osmanlı'nın büyük bir devlet hâline gelişini, Mısır'dan Avrupa içlerine dek tüm cihanı kaplayışını sembolize eder. Aynı rüyanın hem Yunus Emre hem de Şeyh Edebali tarafından görülmesi, Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşması için Şeyh Edebali ve Yunus Emre gibi Velî ve Ahîlerin kültürel ve sosyal manada ne kadar etkili olduklarının bir göstergesidir³⁵.

34 Halil İnalıcık, *Devlet-i 'Alîyye- Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, cilt 1, İstanbul, İş Bankası Yay., 2010, s. 11.

35 Bu konuda bkz. İnalıcık, “Babai Dervişleri Osmanlı Uc'unda” ve “Osmanlı Uc'unda Örgütleyici Öğeler: Ahîler ve Fakılar”, a. g. e., s. 22-24 ve s. 34-40.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Jung psikolojisinin kişilik kuramına göre bireyleşme süreci, bilinç ve bilinç-dışı bölümlerinin dengeli bir konuma getirilmesiyle gerçekleşir. Bireyleşme yolculuğu, kahramanın "bencilce" kendi yolunu çizmesi ve o yola gitmesi anlamına gelmez. Tersine kahramanın kendi öz 'ben'inden, "yolculuğundan" geçici olarak uzaklaşıp toplumsal değerler (kolektif bilinç) karşısındaki sorumluluklarını yerine getirirken de bireyleşme macerasını gerçekleştirebilir.

13. yy Osmanlı toplumu; alpleri, Ahî dervişleri, rehber konumundaki şeyhleri, sosyal düzeni sağlayan töreleri ile ferdin kendine ve toplumuna ait düşlediği tüm idealleri gerçekleştirmesine fırsat tanıyan bir ortama sahiptir. Kemal Tahir'in *Devlet Ana* romanında da bu yüce devletin sosyal şartları ve kuruluş aşaması işlenirken, bireyin kendi ideallerini gerçekleştirmesi üzerinde bu toplumun kolektif bilincinin etkisi yansıtılmıştır.

Sıradan bir Ahî dervişi olan Kerim Çelebi'nin yolculuğu; kolektif bilincin (annesi ve törenin) zorlamasıyla, savaşçı ağabeyinin katilini bulmak üzere görevlendirilmesiyle yani mollalığı (kitabı) bırakıp kılıç kuşandırılarak "alp" yapılması ile başlar. Bizanslıları öldürerek vazifesini yerine getiren Kerim'in, onun mizacına uygun olmayan "alp"lıktan tekrar "molla"lığa dönüşü ile kişiliğini bulma/kendini tamamlama yolculuğu da son bulur. Bu da bize, henüz kuruluş aşamasındaki Osmanlı toplumunun kolektif sorumluluklarının/zorunluluklarının, ferdin bireyleşme yolculuğu üzerinde oldukça etkili olduğunu ancak onun "kendini gerçekleştirme"sine yahut kişiliğini tamamlamasına engel olmadığını, aksine ferde "hür irade" sunan bir sosyal ortama sahip olduğunu göstermiştir.

Kaynakça

Araz, Rıfat, “Eski Türk Destanlarında ve Türk Şiirinde Öne Çıkan Tipler”, *Bizim Külliye*, sayı 27, Mart- Nisan-Mayıs 2006.

Bennet, E. A., *Jung Aslında Ne Dedi?*, çev. Işıl Çobanlı, İstanbul, Say Yayınları, 2006.

Campbell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2000.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2005.

Edinger, Edgar F., *Ego and Archetype: Individuation and the Religious Function of the Psyche*, C. G. Jung Foundation Books, 1992.

Fordham, Freida, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, İstanbul, Say Yayınları, 2011.

Girard René, *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat (Edebi Yapıda Ben ve Öteki)*, İstanbul, Metis Yayınları, 2001.

Gökeri, A. İpek, “Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanımlararak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1979.

İnalçık, Halil, *Devlet-i ‘Aliyye- Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, c.1, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2010.

Jacobi, Jolande, *Carl Gustav Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İstanbul, İlhan Yayınları, 2002.

Jung, Carl Gustav, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, çev. İris Kantemir, 3.bs., İstanbul, Can Yayınları, 2008.

_____, *Dört Arketip*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, 3.bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2009.

Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar- Tip Tahlilleri*, c. 3, İstanbul, Dergâh Yayınları.

Kemal Tahir, *Devlet Ana*, İstanbul, Tekin Yayınları, 1993.

_____, *Notlar (Sanat-Edebiyat)*, haz. Cengiz Yazoğlu, c.2, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1989.

Kısa, Cihad, *Carl Gustav Jung’da Din ve Bireyleşme Süreci*, İzmir, İlahiyat Vakfı Yayınları, 2005.

Mehmedoğlu, Ali Ulvi, “C. G. Jung’un Tanrı Anlayışı” *Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı 7(14), Temmuz– Aralık 2013.

Pearson, Carol S., *İçimizdeki Kahraman*, çev. Semra Ayanbaşı, İstanbul, Aka-

şa Yayınları, 2003.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002.